

History teaching in Turkmenistan from Soviet Turkmenistan to the independent republic

Sovyet Türkmenistanı'ndan bağımsız devlete Türkmenistan'da tarih öğretimi

Refik Turan¹

Abstract

In this study carried out to put forward the general characteristics of the history teaching system implemented in Turkmenistan during the USSR period and the changes made in the history teaching system after Turkmenistan had declared its independence, the *screening model* and *document review* methods were benefited from. As result of the studies carried out on the curriculums and textbooks, it was understood that, as in other republics during the USSR period, there were two kinds of history classes in Turkmenistan being the *General History* and the *History of USSR*, and intense political-ideological guidance and various forms of the misuse of history were present in the curriculums and textbooks used during this period. In this period when topics related to the Turkmen history were only present in the scope of the *USSR History* and were so limited, many historical facts, primarily the Russian occupation of Turkmenistan, were distorted. After Turkmenistan had declared its independence on 27 October 1991, it implemented policies with the aim to get rid of the cultural and ideological influence of the USSR and build the national identity of the Turkmen nation. In this period, *The History of Turkmenistan* course began to be taught instead of the *History of the USSR*, and the course of the *General History* taught in the period of the USSR was taught by reorganising its content and weekly class hours. In this period when the ideological approach present in the history teaching in the USSR period was given up, the national history teaching was prioritised

Özet

Türkmenistan'da SSCB döneminde uygulanan tarih öğretim sisteminin genel özellikleri ile Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra tarih öğretim sisteminde gerçekleştirilen değişiklikleri ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada *tarama modeli* ve *doküman incelemesi* yöntemlerinden yararlanılmıştır. Öğretim programları ve ders kitapları üzerinde yapılan çalışmalar sonucu SSCB döneminde diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Türkmenistan'da da *Umumi Tarih* ve *SSCB Tarihi* isimleriyle iki çeşit tarih dersi okutulduğu, bu dönemde kullanılan öğretim programı ve ders kitaplarında yoğun siyasi-ideolojik yönlendirmelerin ve çeşitli tarihin kötüye kullanım biçimlerinin mevcut olduğu anlaşılmıştır. Türkmen tarihiyle ilgili konulara ancak *SSCB Tarihi* dersi kapsamında ve çok sınırlı olarak yer verilen bu dönemde başta Rusya'nın Türkmenistan'ı işgali konusu olmak üzere birçok tarihsel gerçeklik çarpıtılmıştır. Türkmenistan'ın 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinden sonra SSCB'nin kültürel ve ideolojik etkisinden kurtulmaya ve Türkmen ulusal kimliği inşa etmeye yönelik politikalar uygulamıştır. Bu dönemde *SSCB Tarihi* dersi kaldırılarak yerine *Türkmenistan Tarihi* dersi okutulmaya başlanmış, SSCB döneminde okutulan *Umumi Tarih* dersinin de içerikleri ve haftalık ders saati miktarları yeniden düzenlenerek okutulmuştur. SSCB döneminin tarih öğretimine olan ideolojik yaklaşımından vazgeçilen bu dönemde ulusal tarihin öğretimi ön plana alınmış ve tarih öğretiminde ulusallık-

¹ Yard. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, refikturan76@hotmail.com

and it was attempted to pay regard to nationality-universality, knowledge-skill and value balances in the history teaching. Despite all these changes, it can be said that the understanding of the *homeland history* in the new period which took the geographical borders of the USSR period as a basis, historical periodization and the weight of the cult of personality continued to a certain extent in textbooks.

Keywords: Republic of Turkmenistan; Turkmenistan SSR; history of Turkmenistan; history teaching in Turkmenistan; history textbooks in Turkmenistan; ideological history teaching.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Giriş

Türkmenistan, ismini İslam kaynaklarında Müslüman Oğuzlara verilen isim (Kafesoğlu, 1958: 151) olan Türkmenlerden almaktadır. Hz. Osman döneminde İslam topraklarına katılan Türkmenistan, bir süre Tahiriler ve Sâmânîlerin egemenliğinde kaldıktan sonra 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nı (1040) kazanan Selçukluların hâkimiyetine girdi. Bir süre sonra Moğol istilasının başlaması üzerine bölgede yaşayan Türkmen boylarının bir kısmı Mâverâünnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgede kalırken diğer kısmı ise göç ederek Anadolu ve Azerbaycan'a yerleşti (Saray, 2012: 601). Moğol işgalinin hemen ardından Cengiz Han'ın oğulları arasında paylaşılan Türkmenistan, 1388 yılında Harezmi bölgesi ile birlikte Timur'un (1336-1405) hâkimiyeti altına girmiştir. Orta Asya'dan göç ederek Ön-Asya ve Anadolu'da yerleşmiş olan Türkmenler ise önce Anadolu Selçuklu Devleti, XIII. asrın sonlarında da Osmanlı Devleti etrafında toplanmaya başlamışlardır. Böylece batı Türklüğü Osmanlıların önderliğinde, doğu Türklüğü de Timur'un önderliğinde birer büyük kuvvet olarak hızla yükselmeye başlamıştır (Saray, 1994: 3).

Timurîlerin hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Türkistan'da siyasi birlik bozulmuş ve dış tehditlere karşı koyabilecek güçten yoksun birçok devlet (Ulu, Orta ve Küçük Cüz, Hıve, Kokand, Buhara ve Taşkent) ortaya çıkmıştır (Hayit, 1995: 23). Bölge bu dönemde uzun süre Hıve (Harezmi) Hanlığı ile İran'da hâkimiyet kurmuş Türkmen hanedanlarının (Safeviler ve Avşarlar) mücadelelerine sahne olmuştur. Türkmenler, özellikle 1830-1860 yılları arasında Hıve Hanlığı ile İran arasında varlıklarını korumaya çalışmışlardır. 1858 yılında İran'la yapılan savaşta Türkmen komutan Kurşid Han galip gelince Türkmenler istiklallerini ilan etmişler ve 1860-1884 yılları arasında bağımsız olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Saray, 2012: 602).

Rusya, 1854-1856 Kırım mağlubiyetinden sonra iktisadi ve askeri alanlarda birtakım reformlar yaptıktan sonra Orta Asya'da ekonomik ve askeri bakımdan kendilerinden zayıf durumda olan Türkistan Hanlıkları yönünde yayılma siyaseti takip etmiştir (Saray, 1994: 3). Ruslar, 1869 yılında başlattıkları Türkistan'ın işgalini 1881 yılında tamamlamışlardır. Ruslar, Türkmenistan'ı işgal ettikten sonra daha sonra Türkistan Genel Valiliği'ne dönüştürülecek olan Türkmenistan Vilayetini kurdular (Roy, 2005: 66). İlk zamanlarda Türkmenlerin inanç ve gelenekleriyle bölgedeki kurulu düzene karışmayan Rusya, çok geçmeden toprak sahibi beylerin topraklarına el koyarak Rusya'nın fakir ve kalabalık bölgelerinden Rusları getirerek buralara

evrensellik, bilgi-beceri ve değer dengeleri gözetilmeye çalışılmıştır. Tüm bu değişikliklere rağmen yeni dönemde SSCB döneminin coğrafi sınırları temel alan vatan tarihi anlayışı, tarihsel dönemselleştirme ve ders kitaplarındaki kişi kültü ağırlığının belli ölçülerde devam ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan Cumhuriyeti; Türkmenistan SSC; Türkmenistan tarihi; Türkmenistan'da tarih öğretimi; Türkmenistan'da tarih ders kitapları, ideolojik tarih öğretimi.

yerleştirmiş (Hosking, 2011: 446), bu toprakların en verimli kısmını pamuk ekimine ayırmış ve halktan ağır vergiler toplamaya başlamıştır. Bu dönemde ülkedeki önemli görevlere Ruslar getirilmiş, Türkmen ileri gelenlerine ancak küçük memuriyetler verilmiştir (Saray, 2012: 603). Rusya, uyguladığı kültür politikalarıyla da Türkmenleri Rus düşünce ve hayat tarzına uydurmaya çalışmış (Hayit, 1995: 164), yerli halkın dilini, ilmini ve milli kültürünü geliştirmesini engellemiştir (Ekayev, 2007: 223). Bütün bu olumsuz uygulamalar Türkmenler arasında hoşnutsuzluk yaratmış ve sık sık isyan etmelerine yol açmıştır.

XIX. asrın sonlarına gelindiğinde tüm Türk ellerinde olduğu gibi Türkmenistan'da da milli uyanış başlamış ve Rus yönetimine karşı isyanlar çıkmıştır. Rusya'da gerçekleşen 1904 devrimi ve akabinde 1906 yılında Dumanın açılması Rusya Müslümanlarının birleşmesi ve belli demokratik haklara sahip bir Türkistan milletinin yaratılması umutlarını artırmışsa da 1907 yılında çıkarılan seçim kanunuyla Duma'da Orta Asya Müslümanlarının temsil imkânı tamamen ortadan kaldırılınca Müslüman liderler hayal kırıklığına uğramışlar, bazıları politik ve yayın yaşamlarına daha sıcak bir ortamda devam edebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmişlerdir (Hosking, 2011: 448).

1916 yılında zorunlu askere alma kararının ardından Türkmen kabileleri Yamut kabilesinden Cüneyt Beyin etrafında birleşerek Hive'yi ele geçirmişlerse de Rusların karşı saldırısına dayanamayarak kentten ayrılmak zorunda kalmışlardır (Alkan, 2011: 322). Bu olaylardan sonra yüzbinlerce Müslüman sınırı geçerek Çine kaçmak zorunda kalmıştır. Rus saldırıları sonucu tahminlere göre Türkistan nüfusunun %17'si bazı bölgelerde ise çok daha yüksek düzeyde bir nüfus ya ölümler, ya da göç sonucu yok olmuştur (Hosking, 2011: 449).

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devriminin akabinde ortaya çıkan iç savaştan galip çıkan Kızıl Ordu birlikleri Rusya genelinde olduğu gibi Türkmenistan'daki milli bağımsızlık hareketlerini de bastırarak bölgenin sovyetleşmesini sağlamıştır. Sovyet yönetimi kurulduktan sonra bir süre Orta Asya'da Çarlık döneminden kalma yönetim düzeni sürdürülmüşse de 1918'de Rusya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti, 1920'de ise Türkistan Genel Valiliğinden ayrılan Trans-Hazar vilayeti ile Özerk Karakalpak Cumhuriyeti'nin birleştirilmesiyle Türkmenistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Roy, 2005: 97-98). Ancak çok geçmeden Özbek, Kazak ve Türkmenlerin dayanışma içerisine girdiğini gören Sovyet yöneticileri bu durumu engellemek için aralarındaki eski çatışmaları körüklemek ve yeni ihtilaflar yaratmak suretiyle Türkistan Türklerini birbirlerinden ayırmaya çalıştılar. Yine bu amaca yönelik olarak Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 27 Ekim 1924 tarihinde aldığı bir kararla Türkistan'da ayrı sınırlara ve yönetim mekanizmalarına sahip Özbek, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. Böylece bu tarihe kadar Türkmen Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak Rusya SSCB'ne bağlı kalan Türkmenistan, 27 Ekim 1924 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne kavuşmuştur (Alkan, 2011: 324).

SSCB yönetiminin çok geniş bir coğrafyada yaşayan birbirinden farklı etnik, dini ve kültürel özelliklere sahip milletleri Sovyet vatandaşlığı ve sosyalist ideoloji temelinde birleştirerek yeni Sovyet toplumu oluşturmak için uyguladığı eğitim, kültür ve dil politikalarından Türkmenistan'da etkilenmiştir.

Sovyet yönetimine girilirken bütün Türk dünyasında kullanılan Arap alfabesi 1928 yılında yasaklanarak yerine Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türkler için *Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası* kullanılmaya başlandı. Ancak Stalin'in 1937 yılından itibaren üç yıl içerisinde her Türk lehçesi için farklı Kiril alfabesi hazırlanmasını ve kullanılmasını zorunlu hale getirmesinden sonra (Ercilasun, 1993: 146) 1940 yılında Türkmenistan'da Kiril alfabesi kabul edildi. Bu dönemde mahalli diller ve kültürler ancak herkes için gerekli olduğu düşünülen Rus dili ve kültürünün ve Rus imparatorluk değerlerinin zorunlu tutulduğu bir çerçeve içerisinde geliştirildi, hatta yaratıldı. 1938 yılından itibaren bütün okullarda haftada en az dört saat Rusça dersi zorunlu hale getirildi. 1930 yılında Transkafkasya Cumhuriyetleri hariç, SSCB genelinde Rusça yükseköğretim dili haline getirildi (Hosking, 2011: 593). Ruslaştırma ve sovyetleştirme çabalarının etkileri kültür alanında da görülmüş, edebiyatta milli ruhu aksettirecek eserler yasaklanmıştır. Türk lehçelerinde proletarya ve

kolhoz edebiyatı oluşturulması, konu olarak *büyük kardeş* Rus milletinin Rus olmayan milletlere karşı iyilik ve yardımlarının ele alınması, büyük oranda Rus ediplerinden yapılacak tercüme yayınlanması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında Ruslar İslam dini aleyhindeki faaliyetleriyle Türkleri eski kültür ve geleneklerinden uzaklaştırıp Rus kültürünün etkisine sokmak için neşriyata girişmişler, hatta din adamlarını İslam dinini kötileyen demeçler vermeye ve yazılar yazmaya zorlamışlardır. Camiler de ya kapatılmış ya da yıkılmıştır (Saray, 2012: 604).

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un SSCB Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevine gelmesinden sonra SSCB'de başlayan çözülme sürecinden Türkmenistan da etkilenmiştir. 1989'da Türkmenistan SSC'de alınan bir kararla Türkmençe Rusçayla birlikte Cumhuriyetin resmi dili olarak ilan edilirken (Saray, 2012: 604), 22 Haziran 1990 tarihinde de egemenliğini ilan ederek merkezi hükümete karşı yetkilerini genişletmiş ve belli ölçüde dış dünyaya açılmaya başlamıştır (Şimşir, 1993: 60). Ağustos 1991 darbesi Sovyetler Birliğindeki çözülme ve dağılma sürecini büsbütün hızlandırmıştır. Bu süreçte önce Baltık Cumhuriyetleri bağımsızlık bayraklarını açmış, bu cumhuriyetleri diğerleri izlemiştir. Bu süreçte Türkmenistan da 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Roy, 2005: 188).

Bu araştırmanın amacı Türkmenistan'da SSCB döneminde uygulanan tarih öğretim sisteminin genel özellikleri ile Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra tarih öğretim sisteminde gerçekleştirilen değişiklikleri ortaya koymaktır. Araştırmada “*geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan Tarama modeli*” (Karasar 1998: 77) kullanılmış olup, yazılı bir materyal olan öğretim programları üzerinde çalışıldığı için “*araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan*” (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140) *doküman incelemesi* yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma, Türkmenistan SSC ve Türkmenistan Cumhuriyeti dönemlerinde uygulanan tarih dersi öğretim programları ile okutulan ders kitaplarından oluşturulan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem üzerinde yapılan incelemelerden elde edilen veriler *Türkmenistan SSC'de tarih öğretimi* ve *Türkmenistan Cumhuriyeti'nde tarih öğretimi* kategorileri ve bunlara bağlı alt kategoriler altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

1. Türkmenistan SSC'de Tarih Öğretimi

1.1. SSCB'de Tarih Anlayışı

SSCB'nin kurulmasından hemen sonra Sovyet yöneticileri geniş bir coğrafyada farklı etnik, dinî ve kültürel özelliklere sahip milletleri geleneksel aidiyet bağlarından koparıp, SSCB vatandaşlığı ve sosyalist ideoloji temelinde bir araya getirerek yeni tipte Sovyet vatandaşları yaratabilmek için eğitim, kültür, tarih, dil ve edebiyat alanlarında çok kapsamlı politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu amaçlara ulaşmada eğitimin öneminin farkında olan Komünist Parti, Devrimden hemen sonra eğitim sistemini denetimine almış, ülkenin eğitim sistemini aldığı kararlar ve yayınladığı direktiflerle şekillendirmeye başlamıştır. Aşırı merkezîyetçi bir yönetim anlayışıyla SSCB'de açılacak okulların türü, seviyesi ve bu okullarda okutulacak dersler ile derslere ait öğretim programları ve ders kitapları Moskova'da Rusça olarak hazırlanmış, daha sonra diğer cumhuriyetlerin dillerine çevrilerek kullanılmıştır. (Turan, 2015).

SSCB'nin kurulmasından sonraki ilk on yıllık dönemde Sovyet yöneticileri tarihçilerin araştırma ve yayınlarını ümmet ve millet temelli olarak geleneksel anlayışla sürdürmelerine fazla müdahale etmemişlerdir. Bu nispi serbestliğin nedenleri bu dönemde sosyalist anlayışa sahip tarihçi kadroların henüz yetişmemiş olması ve anılan dönemde rejimin ulusal soruna ilişkin yaklaşımının daha ılımlı olmasıydı. Dolayısıyla bu dönem 1930'larla kıyaslandığında nispeten özgür bir ortam hâkim olmakla birlikte belli ölçülerde eski-yeni çatışmalarının da sürdüğü bir dönem olarak değerlendirilebilir (Ağayev, 2002: 396).

Bu nispi özgürlük döneminde Sovyet tarih yazımında *halklar hapisanesi* olarak nitelendirilen Rusya'ya karşı birliğe dâhil olan milletlerin vaktiyle yapmış oldukları mücadeleler “*burjuva zulmüne karşı başkaldırı*” olarak değerlendirilip yüceltilirken, aynı dönemde Türkmenlerin

Rusya'ya karşı gerçekleştirdikleri mücadeleler “Çarlığa karşı Rus milletiyle yapılan ortak bir mukavemet” olarak nitelendirilmektedir. Aynı şekilde Türkmenlerin Rus yönetimine karşı gerçekleştirdikleri Andican isyanı “Rus emperyalizminin canavarca tatbik ettiği siyasete karşı Türkistan halkının protestosu” olarak tanımlanmaktadır (Arık, 2000: 89).

1930'lu yılların başlarından itibaren Komünist Parti ve Stalin devlet ve toplum hayatının her alanında olduğu gibi tarih anlayışı üzerinde de etkisini hissettirmeye başlamıştır. 1931 yılında Stalin'in *Proletaskaya Revolyutsiya* (Bolşevik Devrimi) dergisinde yayınlanan *Bolşevik Tarihinin Bazı Meseleleri* başlıklı makalesi (Stalin, 1992) ile Stalin başkanlığında bir komisyon tarafından yazılan ve 1938 yılında yayınlanan *SBK (b) P'nin Kısa Kursu* isimli eser (Stalin vd., 1976) SSCB'nin tarih anlayışının şekillenmesinde önemli etkiye sahip olmuştur. *SBK (b) P'nin Kısa Kursu* eseri yayımlandıktan sonraki dönemde SSCB'deki tarih araştırmalarına, bu çerçevede Türkmen tarihçilerin yanı sıra farklı cumhuriyetlerden tarihçilerin de bulunduğu komisyon tarafından yazılan ve Türkmenistan tarihini Marksist bakış açısıyla ele alan *Türkmenistan SSC'nin Tarihi* isimli esere de örnek teşkil etmiştir (Aşırov, 2015: 21). Bu dönemde geleneksel tarihçiler çeşitli şekillerde suçlanarak tarihçilik alanından çekilmeye zorlanmışlardır. Dahası bu tarihçilerin birçoğu Stalin'in uyguladığı ve 1930'lu yılların ortalarında yoğunlaştırdığı *büyük terör* esnasında *pan-Türkist*, *milletçi*, *karşı devrimci* ve *ajan* olmakla suçlanarak cezalandırılmışlardır. Türkmenistan'da da gelenekçi, ceditçi ve burjuva aydınların büyük kısmı 1937-38'de yoğunlaşan kıyımdan kurtulamamışlardır (Aşırov, 2015: 20). Bu dönemde devletin resmi doktrini *Markşizm-Leninizm* olsa da tarihsel araştırmaların ana çizgileri Komünist Parti Merkez Komitesi ve Parti kongrelerinde belirleniyordu. Partinin en çok tercih ettiği ise gerçekte Marx'ın toplum ve tarih kavrayışından oldukça uzaklaşmış olan ve daha çok partinin o andaki siyasal çıkarlarına hizmet eden bir tarih anlayışıydı (Iggers, 2000: 82).

SSCB'de adım adım oluşturulan bu yeni tarih anlayışı ile *ulus tarihi* yaklaşım terk edilerek *vatan tarihi* esas alınmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımla diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Türkmenistan'da da ulusal tarihin araştırılması, yazılması ve öğretilmesi imkânsız hale gelmiştir: “Oğuz, Gazneviler, Selçuk, Osman babalarımızın Türkmenliklerini bildirmek istemediler. Türkmenler bu devirde kendi topraklarına Türkmen memleketi diyemiyorlardı. Bilim adamları kendi tarihlerini el yazması kaynaklardan öğrenseler de hakikati yazmalarına izin verilmiyordu. Yazsalar da neşredilmiyordu...” (Ekayev, 2007: 225).

SSCB'de tarih yazımı alanındaki bu değişime genel anlamda yükselen bir Rus milliyetçiliği de eşlik etmiştir. Daha 1931 gibi erken bir dönemde Komünist Parti Merkez Komitesi'nin kabul ettiği yeni programda Korkunç İvan, Büyük Petro ve II. Katerina gibi Rus çarlarının gerçekleştirdikleri fetihler *ilerici* gelişmeler olarak değerlendirilirken Şeyh Şamil'in liderlik ettiği Rus karşıtı isyanlar *vatan karşıtı hareketler* olarak mahkûm edilmeye başlanmıştır (Hosking, 2011: 663). 1940'lara gelindiğinde SSCB içerisinde Rus milliyetçiliği daha da yükselmiş, Rus milletinin geçmişi ele alınarak diğer milletler açıkça geri plana itilmiştir (Arık, 2000: 89). Özellikle 1945'ten sonra Sovyet tarih yazımında Rus çarlarının halkı sömüren liderler olarak görülmesine son verilmiş, aksine Sovyetler Birliği'ne öncülük eden, büyük bir gücü yaratan ve devamını sağlayan kişiler olarak övülmeye başlanmıştır (Hosking, 2011: 593).

1.2. Türkmenistan SSC'de Tarih Öğretimi

SSCB'de tarih öğretim sistemi tarih yazımındaki ideolojik ve pragmatik yönelimlere paralel bir seyir izlemiştir. Esasen propaganda ve doktrin aşılama yoluyla kitlelerin seferber edilmesi totaliterliğin temel özellikleri olduğu için bütün totaliter rejimler tarih araştırmalarını ve tarih öğretimini sistemli olarak gözaltında tutmuş ve kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmişlerdir (Wirth, 2003: 25). SSCB'de de bu doğrultuda tarih öğretimine aşırı siyasi ve ideolojik bir işlev yüklenmiştir. Bu dönemde tarih öğretimi, farklı etnik, dini ve kültürel özelliklere sahip oldukça kalabalık bir nüfus kitlesine sosyalist ideolojiyi benimsetme ve Sovyet vatanseverliği oluşturmada dil, alfabe ve kültür politikaları gibi toplum mühendisliğinin bir aracı olarak görülmüştür. Bu çerçevede Sovyet tarih anlayışı ve bu anlayışa uygun olarak geliştirilen tarih öğretim sisteminde

Birliği oluşturan halkları etnik kökenlerinden uzaklaştırmak için ulusal tarihler dışlanmış, bunun yerine cumhuriyetlerin siyasi sınırlarının geçmişi söz konusu arazide kurulan medeniyetlerle etnik bağ kurulmaksızın ele alınmıştır. Bu yaklaşımın Türkmenistan SSC'ye yansımaları tarih yazımı ve ders kitaplarında Rusların Türkmenistan'ı işgallerinin bölgeyi İngiltere'nin işgalinden korumak için yapıldığı, bu işgalin yerel hanların ya da İran gibi ülkelerin hâkimiyeti altına girmekten daha *müterakki-medenileştirici* görülerek olumlanması şeklinde olmuştur. Türkmenistan'ın işgali konusuna tarihsel süreç içerisinde *Türkmenistan'ın Rusya'ya birleştirilmesi* ve *Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü surette dâhil olması* şekillerinde yaklaşılarak Rus işgali bir anlamda normalleştirilmeye çalışılmıştır. Yine ders kitaplarında Rus tarih ve medeniyetine diğer halklarla kıyaslanamayacak ölçüde fazla yer ayrılmış olması, tarihsel anlatıda Ruslara verilen üstün ve kurtarıcı rol tüm SSCB'de olduğu gibi Türkmenistan'da okutulan tarih ders kitaplarının da genel özelliklerinden olmuştur (Garriev vd., 1985).

SSCB'de tarih derslerinin amaçları KP Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Sovyeti tarafından belirlenmekteydi. Örneğin 1970'li yıllarda SSCB'de uygulanan tarih dersi öğretim programında bu kurullara atfen sıralanan tarih derslerinin amaçlarından bazıları şunlardır:

“Bütün erkek ve kızlara Marksizm-Leninizm nazariyesini sahiplenmeyi öğretmek, onlarda bilimsel materyalizm dünya görüşünün şekillenmesini sağlamak, sosyal hayat olaylarına sınıfsal münasebet, parti işine sadakat terbiye etmek. Bütün gençlerimiz Lenin talimlerini bilmeli, Lenin gibi yaşamalı ve mücadele etmeyi bilmelidir... Gençlerde Sovyet vatanseverliği, SSCB halklarının kardeşesine sarsılmaz dostluğu ve proleter beynelmileciliği, sosyalist vatana muhabbet duyguları, onların silaha sarılarak Ekim (Devriminin) kazanımlarını savunmaya daima hazır olmak duygusunu geliştirmek... Komsomolcuların ve gençlerin devrimci bilincini artırmak... Kapitalizmin halka düşman mürteci mahiyetini amansızca ifşa etmek. Bütün bu mesul vazifelerin yerine getirilmesinde tarih öğretimi büyük ehemmiyet kesb etmektedir.” (Program, 1972: 4-5).

SSCB'de tarih öğretiminin bir bölümü yukarıda sıralanan siyasi-ideolojik amaçlarının yanı sıra, bu derslerde öğrencilere tarihsel olay, kavram, terminoloji ve kronolojik bilgiler ile harita kullanma, karşılaştırma yapma, çıkarımda bulunma, analiz yapma, tarihsel kaynaklardan yararlanabilme ve tarihsel metin oluşturma becerileri gibi birtakım becerilerin kazandırılması da göz önünde bulundurulmuştur (Program, 1990).

SSCB'ye bağlı tüm cumhuriyetlerde olduğu gibi Türkmenistan SSC'de de *Umumi Tarih* ve *SSCB Tarihi* genel isimleri altında iki türlü tarih dersi okutulmuştur. İlk insanın ortaya çıkmasından çağdaş döneme kadar dünya tarihini kapsayan *Umumi Tarih*, kendi içinde *Kadim Dünya Tarihi*, *Orta Asırlar Tarihi*, *Yeni Tarih*, *Taze Tarih* ve *En Taze Tarih* dönemlerine ayrılmaktaydı. Bu dönemlerden *Kadim Dünya Tarihi* V. asra kadar olan olayları kapsarken, *Orta Asırlar Tarihi* V. asırdan XVII. asrın ortalarına kadar, *Yeni Tarih* XVII. asrın ortalarından 1871 Paris Komününe, *Taze Tarih* 1871 Paris Komününden 1917 Ekim Devrimi'ne kadar olan dönemleri, *En Taze Tarih* ise 1917 Ekim Devriminden sonraki dönemi kapsamaktaydı.

7-10. sınıflarda okutulan *SSCB Tarihi* dersleri en eski devirlerden başlayarak Rus tarihiyle başlamakta, XVIII. asrın sonlarından itibaren Rusya ve dünyadaki sosyalist ve devrimci hareketlerin gelişim süreçleri temel alınarak çağdaş döneme kadar gelmekteydi. Bir çeşit Komünist Parti tarihi niteliğinde olan bu dersin ana konularını SSCB'nin kurulmasından sonra beş yıllık kalkınma planları temelinde Komünist Parti'nin icraatları ve başarıları oluşturmaktaydı. Dersin program yapısı, ders içerikleri ve ders kitaplarında kullanılan materyal ve üsluptan *SSCB Tarihi* dersine öğrencilere yoğun bir siyasi-ideoloji bilinç aşılama işlevi yüklendiği anlaşılmaktadır.

Türkmenistan SSC'de tarih dersleri 4. sınıftan başlayarak 10. sınıfa kadar aşağıdaki sıraya göre okutulmuştur.

Tablo 1. Türkmenistan SSC'de orta dereceli okullarda okutulan tarih dersleri

Sınıf	Dersi Adı	Ders İçeriği	Haftalık ve yıllık ders saati miktarı
4	SSCB Tarihinden Epizodik Hikayeler	Genel olarak Rus ve SSCB tarihinin önemli olay, yer ve kişileriyle ilgili tematik hikayelerden oluşmaktadır.	2 (68)
5	Umumi Tarih (Kadim Dünya Tarihi)	En eski devirlerden Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına (476) kadar dünya tarihi	
6	Umumi Tarih (Orta Asırlar Tarihi)	Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından XVII. asrın ilk yarısına kadar (1640 İngiltere'de Burjuva Devrimi) dünya tarihi	2 (68)
7	SSCB Tarihi	En eski devirlerden başlayarak XVIII. asrın sonuna kadar SSCB'nin sahip olduğu bölgelerin Rus tarih ve medeniyeti ağırlıklı tarihi.	2 (68)
8	Umumi Tarih (Yeni Tarih)	1640 İngiltere'de kapitalizmin oluşumundan Paris Komününün kurulmasına (1871) kadar dünya tarihi	3 (102)
	SSCB Tarihi	XVIII. asırda Rusya'da feodalizmin çöküşünden XIX. asrın ikinci yarısında Rusya'da sanayi kapitalizmi ve proletaryanın gelişmesine kadar	
9	SSCB Tarihi	XX. asrın başlarından 1938 yılına kadar SSCB'nin tarihi	4 (136)
	Umumi Tarih (Taze Tarih- En Taze Tarih)	1871 Paris Komünü'nden 1917 Bolşevik Devrimine kadar (Taze Tarih) 1917 Bolşevik Devriminden 1938 yılına kadar dünya tarihi (En Taze Tarih)	
10	SSCB Tarihi	1939 yılından 1980'li yılların başlarına kadar SSCB tarihi	3 (102)
	Umumi Tarih (En Taze Tarih)	1939 yılından 1980'li yıllara kadar dünya tarihi	

1.3. Türkmen Tarihinin Öğretimi

Marksist ideolojinin bir gereği olarak SSCB'ye dâhil cumhuriyetlerde ulusal bilinçlerin oluşmasını ve güçlenmesini önleyerek halkların sadece SSCB'ye ve sosyalist ideolojiye sadakat duyguları geliştirmek ve pekiştirmek için II. Dünya Savaşı yıllarına kadar diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Türkmenistan'da da okul tarih dersi programlarında Türkmen tarihiyle ilgili konulara yer verilmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda tüm cumhuriyetlerde tarih dersi öğretim programları ve ders kitaplarına *harici işgalcilere karşı mücadele* ve *dâhili zulümkârlara karşı mücadele* başlıklı konular eklenmiş, bunu 1946 yılında SSCB Tarihi dersi öğretim programına her cumhuriyetin kendi tarihiyle ilgili birkaç önemli dönem ve olayla ilgili konuların eklenmesi takip etmiştir. SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Bakanlar Konseyi'nin 8 Ekim 1959 tarihinde aldıkları kararda Cumhuriyetlerin Komünist Partisi Merkez Komiteleri ve Bakanlar Konseylerinden kendi cumhuriyetlerinin tarihlerinin öğretilme işini halletmelerini istemesinin ardından (Paşayev ve İskenderov, 1977: 15) her cumhuriyet ortaöğretim okullarında okutulan *SSCB Tarihi* öğretim programlarına sınırlı seviyede de olsa kendi cumhuriyetlerinin tarihiyle ilgili

konuları eklemiştir. Bu konular ulusal bilinçlerin oluşmasına yol açmayacak şekilde SSCB'yi oluşturan milletlerin birbirleriyle ve özellikle Rusya ile ortaklıkları ile Rusya ve SSCB yönetimi altına gönüllü olarak girildiği ve bu yönetimlerin ilgili cumhuriyetlere sağladığı kazanımları ön plana çıkaracak konulardan oluşturulmuştur. Bu konularda söz konusu milletin tarihsel geçmişi değil cumhuriyetin coğrafi sınırlarının tarihsel geçmişi ele alınmıştır. *Vatan tarihi* olarak adlandırılan bu yaklaşımı Türkmenistan'da yayınlanan ve *SSCB Tarihi* kapsamında okutulan Türkmen tarihiyle ilgili konuların toplandığı ders kitabında da görmek mümkündür. Bu ders kitaplarının isimleri coğrafi-siyasi esaslı bir adlandırmayla *Türkmenistan SSC Tarihi* olarak belirlenmiştir. Bu adlandırmayla aslında gerçekleştirilmek istenen Türkmenistan'ın SSCB'nin, Türkmen halkının da SSCB halkının bir parçası olduğu düşüncesinin sürekli olarak zihinlerde canlı tutulmasıydı (Aşırov, 2015: 21).

Yukarıda bahsedilen karardan sonra Türkmenistan SSC'de Türkmenistan tarihiyle ilgili konuların okul hayatı boyunca toplam 30 saat ve *SSCB Tarihi* dersi kapsamında öğretilmesine başlanmış ve bu durum SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir (Ekayev, 2007: 225).

Tüm SSCB cumhuriyetlerinde olduğu gibi Türkmenistan SSC'de de Türkmenistan tarihi ayrı bir ders olarak değil, 7. ve 10. sınıflarda okutulan *SSCB Tarihi* dersi kapsamında ve bu dersin genel amaç ve anlayışına uygun olarak okutulmuştur. Türkmenistan tarihiyle ilgili okutulan konular kitap halinde de yayınlanmıştır (Garriev vd., 1985). Türkmenistan'da SSCB tarihi kapsamında okutulan Türkmenistan tarihiyle ilgili konular genel olarak iki bölüm halinde düzenlenmiş olup konu başlıkları aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkmenistan SSC'de SSCB Tarihi dersleri kapsamında okutulan Türkmenistan tarihiyle ilgili konular

No	Bölüm/ Konu Başlığı
Bölüm I	Büyük Ekim Devrimi Öncesi Türkmenistan'ın Tarihi
I. Konu	Türkmenistan topraklarında ilkel toplum ve kölelik sistemi.
II. Konu	Feodalizm devri.
III. Konu	XI.-XV. Asırlarda Türkmenistan topraklarında feodal dağılıklık.
IV. Konu	XVI.-XIX. asırlarda Türkmenistan.
V. Konu	Türkmenistan'ın Rusya'nın yönetimine gönüllü olarak girmesi ve tarihi sonuçları.
Bölüm II	Sovyet Türkmenistan'ı Tarihi
VII. Konu	Zakaspi'de sosyalist devrimin galibiyeti ve Sovyet hâkimiyetinin başlaması.
VIII. Konu	Türkmenistan emperyalist devletlerin saldırıları ve iç savaş devrinde.
IX. Konu	Türkmenistan SSC sosyalizmin iktisadi temelini kuruluşu devrinde (1921-1932).
X. Konu	Sovyet Türkmenistan'ı SSCB'de sosyalist cemiyetin güçlendirilmesi devrinde.
XI. Konu	SSCB'de sosyalist cemiyetlerin yayılması döneminde Sovyet Türkmenistan'ının durumu (1951-1958).
XII. Konu	SSCB'de sosyalizmin yayılma döneminde Türkmenistan SSC'nin durumu.

Türkmenistan'da Türkmenistan tarihiyle ilgili okutulan konular *Büyük Ekim Devrimi öncesi Türkmenistan'ın tarihi* ve *Sovyet Türkmenistan'ı tarihi* başlıklı iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde M.Ö. VIII. asırdan başlayarak Türkmenistan'da İran, Yunan-Makedon, Selçuklular, Harzemşahlar ve Moğol hâkimiyetleri ile aynı dönemlerdeki Türkmen medeniyeti hakkında bilgilere yer verilmiştir. *XVI.- XIX. asırlarda Türkmenistan* başlıklı konuda XVII. asırdan başlayarak Türkmenlerin Rusya'yla geliştirdikleri ticaret ilişkilerine özel vurgu yapılmaktadır. Kitapta *Türkmenistan'ın Rusya idaresine gönüllü girmesi ve tarihi sonuçları* başlıklı bir konuya da yer verilmekte, bu durumun Türkmenistan'ın sosyal, iktisadi ve medeni yönden gelişmesine yol açtığı vurgulanmaktadır. Birinci bölüm Türkmenistan'da devrimci hareketlerin başlaması ve Çarlık Rusya'sının yıkılmasıyla sona ermektedir. *Sovyet Türkmenistan'ı tarihi* başlıklı ikinci bölümde

Bolşevik Devrimi, Kızıl ordunun Türkistan bölgesinde hâkimiyeti ele geçirmesi ve Türkmenistan SSC'nin kurulması konularıyla başlanmakta daha sonra genel olarak *SSCB Tarihi* dersinde izlenen sistematığe bağlı kalınarak sosyalist dönemde Türkmenistan'da sağlanan ekonomik ve sosyal başarılarla ilgili beş yıllık plan dönemleri temelinde bilgiler verilmektedir. Sanayileşme, sulama, zorunlu kolektivleştirme, kolhoz sisteminin kurulması ve güçlendirilmesi, Türkmenlerin *Büyük Vatan Savaşı* (II. Dünya Savaşı) yıllarındaki hizmetleri ve çağdaş döneme kadar olan gelişmeler kitapta üzerinde durulan başlıca konulardır.

Türkmenistan SSC'de 1960 yılından itibaren 7. ve 9. sınıflarda *SSCB Tarihi* derslerinin kapsamında okutulan Türkmenistan tarihiyle ilgili konular Türkmenlerin ulusal tarihleriyle ilgili konulardan ziyade Türkmenistan-Rusya ilişkileri, Türkmenistan'daki devrimci hareketler, Türkmenistan'ın SSCB'ye dâhil olmasının önemi ve yararı gibi SSCB halkları arasındaki birliği dostluğu ön plana çıkaracak ve pekiştirecek konulardan oluşturulmuştur.

SSCB'de tarih öğretimine genel olarak yeni yetişen nesillere sosyalist ideolojiyi benimsetme ve onları Sovyet vatanseverliği ruhunda eğitmek misyonu yüklenmiştir. Bu nedenle SSCB döneminde gerek tarih yazıcılığında, gerekse tarih öğretiminde ideolojik kaygılar ön planda tutulmuş ve gerekli görülen hallerde devletin ve partinin pratik çıkarlarına hizmet edecek şekilde tarihin kötüye kullanılma biçimlerine başvurulmuştur. SSCB genelinde olduğu gibi Türkmenistan SSC'de de tarih öğretimi ve ders kitaplarında *Marksist-Leninist ideolojinin propaganda işlevinin yüklenmesi, kaba, ideolojik ve nefret dil ve üslubunun hâkim olması, geçmişin tahrifi ve ideolojik manipülasyonu, Rus ve sosyalist merkezlik* gibi tarihin kötüye kullanım biçimlerinin varlığından söz etmek mümkündür. Tarih ders kitaplarında Rusya'nın Türkmenistan'ı işgalinin *Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü surette dâhil olması* şeklinde aksettirilmesi geçmişin tahrifi ve ideolojik manipülasyonun en bariz örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

2. Türkmenistan Cumhuriyeti'nde Tarih Öğretimi

Türkmenistan'da bağımsızlığın ilanından sonra bir asırdan fazla maruz kalınan Rus Çarlığı ve SSCB'nin kültürel ve ideolojik etkisinden kurtulmaya yönelik ulusal dil, tarih, kültür ve eğitim politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Türkmen ulusal kimliğinin yeniden inşası için Türkmenistan'ın ilk devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı (Niyazov) döneminden itibaren Türkmen dilinin gelişimi, tarih yazımı ve eğitiminin kontrol altına alınmasına büyük önem verilmiştir. Bu dönemde Türkmen dili üzerinde Rus etkisini ortadan kaldırmak için idari isimler Türkçeleştirilirken 12 Nisan 1993 tarihinde 30 harften oluşan yeni Türkmen alfabesi de kabul edilmiştir (Gökdağ, 2013: 3-6).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nde 1991 yılında SSCB dönemindeki 11 yıllık zorunlu eğitim süresi 9 yıla indirilmişse de bu durumun olumsuz sonuçlarının görülmesi üzerine zorunlu eğitim süresi 2007 yılında 10 yıla, 2013-2014 öğretim yılından itibaren ise 12 yıla çıkarılmıştır (Has, 2015: 455).

Türkmenistan'daki okullarda tarih öğretimi 4. sınıfta başlamakta ve 11. sınıfa kadar devam etmektedir. SSCB döneminde olduğu gibi iki farklı tarih dersinin okutulduğu yeni dönemde SSCB döneminde okutulan *SSCB Tarihi* dersi kaldırılarak yerine *Türkmenistan Tarihi* dersi okutulmaya başlanmış, SSCB döneminde okutulan diğer ders olan *Umumi Tarih* dersi ise amaç, içerik ve haftalık ders saati bakımından değiştirilerek okutulmaya devam edilmiştir.

Türkmenistan'da tarih dersleri Türkmenistan Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan *Türkmenistan Tarihi* ve *Umumi Tarih* dersleri öğretim programlarına göre okutulmaktadır. Bu öğretim programları söz konusu derslerin amaçları, işlevleri, hedeflenen bilgi ve beceri düzeyleri (standartlar), sınıflar düzeyinde ders, konu ve ders saati dağılımları, sınıf düzeylerine göre derslerin özel amaç ve hedefleri, dersle ilgili öğrencilere öğretilecek kavram ve terimlerin listeleri ile öğrencilerin yararlanabilecekleri kaynak eser listesinden oluşmaktadır (URL-1; URL-2).

Türkmenistan'da okutulan *Türkmenistan Tarihi* ve *Umumi Tarih* dersleri aşağıda ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiştir.

2.1. Türkmenistan Tarihi Dersleri

Türkmenistan Cumhuriyetinde Türkmenlerin kendi tarihleriyle ilgili konular SSCB döneminin resmi yaklaşımı olan ve coğrafi sınırları esas alan *vatan tarihi* yaklaşımının bir yansıması olduğu düşünülen *Türkmenistan Tarihi* isimli bir ders kapsamında okutulmaya başlanmıştır. Bu dersin ismi ilk bakışta dersin Türkmenistan'ın sahip olduğu arazilerin tarihsel geçmişini kapsadığı fikri uyandırıyor olsa da gerçekte Türkmenistan arazisinin tarihsel geçmişi ile Türkmen ulusal tarihinin bir karması niteliğindedir. Öğretim programında özellikle VIII. asrın sonlarına kadar olan dönemde Türkmenistan'da en eski devirlerden itibaren kurulan medeniyet ve hâkimiyetlere kronolojik sıra dâhilinde yer verilmesi şeklinde bir sistematik izlenmiştir. Bu çerçevede ders kitabında da *Kadim Oğuz Türkmen Devleti* başlığı altında Oğuz Han ve devleti hakkında genel bilgi verildikten sonra sırasıyla Türkmenistan'da kurulan devlet ve medeniyetler olan Marguş, Ahemeni, Selevkiler, Parfiya, Harezm Kuşan, Büyük Hun, Sasaniler, Afrigiler, Eftalitler, Göktürkler ve Arap hakimiyetlerine yer verilmektedir (Esenov vd., 2009). Hâlihazırda sahip olunan coğrafya üzerinde geçmişte kurulan medeniyetlerin akrabalık ilişki kurulmaksızın sahiplenilmesini SSCB döneminde uygulanan *vatan tarihi* yaklaşımının yeni döneme yansıması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ders kitabında Messagetler, Dahlar (Daylar), İskitler (Saklar), Harezmîler, Girkanlar'ın Türkmenistan'da yaşayan ilk kabileler olduğu belirtilmektedir (Esenov vd., 2009: 83).

Türkmenistan Tarihi öğretim programlarında özellikle IX. asırdan başlayarak Türkmen ulusal tarihini temel alan bir sistematik izlenmiştir. Buna göre *Türkmenlerin kurduğu devletler ve Türkmenlerin dünyaya yayılması, kurdukları ve yönettikleri devletler* başlıkları altında ve kronolojik sıra dâhilinde tarihte Türkler tarafından kurulmuş tüm beylik, atabeylik ve devletlerin tarihlerine ayrı başlıklar altında yer verilmiştir (Ekayev, 2009).

Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra okullarda Sovyet döneminde okutulan sınırlı ve daha çok ideolojinin çıkarına olacak şekilde seçilmiş ve çarpıtılmış konulardan oluşan *Türkmenistan SSC Tarihi dersi* yerine, aynı isimle ancak ulusal bakış açısıyla ve daha kapsamlı olarak Türkmen tarihinin öğretilmesine başlanmıştır. Bu durum *Türkmenistan Tarihi* ders kitaplarında şu şekilde dile getirilmektedir: “*Bağımsızlık yıllarında Türkmenistan halkının tarihiyle ilgili arkeolojik kalıntılar ve yazılı kaynakların derinden öğrenilmesi Türkmen halkının beş bin yıllık parlak bir tarihe sahip olduğunu bütün dünyaya gösterdi. Kadim tarihi yerlerimiz, büyük tarihi şahsiyetlerimiz hakkında âlimlerin, tarihçilerin ve edebiyatçıların miras bıraktıkları değerli eserler halkımızın çok bin yıllık tarihini doğru bir şekilde ortaya konulmasına imkân yarattı.*” (Esenov vd., 2009: 7).

Türkmenistan Cumhuriyeti'nde *Türkmenistan Tarihi* dersleri 4, 7, 8 ve 9. sınıflarda haftada 2'şer saat, 10. ve 11. sınıflarda ise 1'er saat okutulmaktadır. Öğretim programında *Türkmenistan Tarihi* derslerinin genel amaçları şöyle sıralanmaktadır:

“Türkmenistan'ın ve Türkmen halkının gerçek tarihini, Türkmen halkının yarattığı maddi ve manevi değerler ile dünya medeniyetine yaptığı katkılarla ilgili bilgiler kazandırmak. Türkmen halkının zengin manevi ve maddi mirası temelinde yüksek ahlaki değerler ve yaşam tarzını kendinde toplayan kişilik geliştirmek. Vatana vefa ve saygı, Türkmen halkının kahraman geçmişiyle övünme ve genç kuşaklarda vatanseverlik duyguları geliştirme.”(URL-2)

Programda bu genel amaçların yanı sıra öğrencilerde bilimsel bakış açısı, akıl yürütme ve eleştirel düşünme beceriler ile milli ve evrensel değerlere saygı gibi değerlerin de kazandırılması göz önünde bulundurulmaktadır (URL-2).

Aşağıda Türkmenistan'da okutulan *Türkmenistan Tarihi* derslerinin okutulduğu sınıflar, haftalık ders saati süreleri ile ders içerikleri tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 3. Türkmenistan Cumhuriyeti'nde sınıflar düzeyinde okutulan Türkmenistan Tarihi derslerine ilişkin bilgiler

Sınıf	Dersin Adı	Haftalık ve yıllık ders saati süresi	Ders içeriği
4	Benim Vatanım 4	2 (68)	Türkmenistan'ın tarihi, coğrafyası, kültürü, dili, edebiyatı ve önemli şahsiyetleriyle ilgili tematik metinler
7	Türkmenistan Tarihi	2 (68)	En eski devirlerden IX. asrın sonlarına kadar Türkmen tarihi
8	Türkmenistan Tarihi	2 (68)	X-XVI. asırlar arasında Türkmen tarihi
9	Türkmenistan Tarihi	2 (68)	XVII-XX asırlarda Türkmen tarihi
10	Türkmenistan Tarihi	1 (34)	Bağımsızlığın ilanından sonraki gelişmeler
11	Türkmenistan Tarihi	1 (34)	Bağımsızlığın ilanından sonraki gelişmeler

Türkmenistan Tarihi derslerinin ilk basamağını 4. sınıfta haftada 2 saat okutulan *Benim Vatanım* isimli ders oluşturmaktadır. Bu ders öğrencilere temel yurttaşlık bilgisi kazandırmaya yönelik olup, Türkmen tarihi, coğrafyası, dil ve edebiyatı, sanatı ve önemli tarihi şahsiyetleriyle ilgili tematik metinlerden oluşmaktadır. Bu ders Sovyet döneminde SSCB Tarihi kapsamında 4. sınıfta (bazı dönemlerde 5. sınıfta) okutulan *SSCB Tarihinin Epizodik Hikayeler* isimli dersin içerik bakımından yeni döneme uyarlanmış halidir. Bu uygulama esasen SSCB'den ayrılan Türk cumhuriyetlerinin tamamında farklı isimlerle ancak benzer içerik ve amaçlarla sürdürülmektedir. Örneğin günümüzde buna benzer dersler Özbekistan'da *Vatan Tarihinin Hikayeler*, Azerbaycan'da ise *Ata Yurdu* isimleriyle okutulmaktadır.

Benim Vatanım ders kitabı *Oğuz Han Türkmenlerin Nesilbaşısıdır* başlıklı metinle başlamaktadır. Bu ders kitabında yarısı bağımsızlığın ilanından sonraki olay ve kişilerle ilgili olmak üzere toplam elli iki farklı metin yer almaktadır (Aydogdiyev vd., 2012).

7. sınıf *Türkmenistan Tarihi* ders kitabı tarih öncesi dönemlerinden IX. asra kadar Türkmenistan'da kurulan medeniyetleri kapsamaktadır (Esenov vd., 2009). Bu dersin 8. sınıf konuları X-XVI. asırları (Ekayev, 2009), 9. sınıf konuları ise XVII. asrın başlarından XX. asrın sonlarına kadar geçen tarihsel süreçteki Türkmen tarihini kapsamaktadır (Nuriyev ve Moşev, 2009).

10. ve 11. sınıflarda haftada birer saat okutulan *Türkmenistan Tarihi* dersleri Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra kaydedilen gelişmeleri kapsamaktadır. 10. sınıf *Türkmenistan Tarihi* ders kitabında bağımsızlığın ilanından başlayarak devletin yeniden yapılanmasıyla ilgili anayasal ve yasal düzenlemeler, izlenen milli kalkınma politikaları, iktisadi, sosyal, bilim, edebiyat, sanat ve basın alanlarında kaydedilen gelişmeler ile Türkmenistan'ın izlediği “*tarafsız ve barışçıl*” dış politikalarla ilgili bilgilere yer verilmektedir (Orazgilyov ve Hıdırov, 2008). 11. sınıf *Türkmenistan Tarihi* ders kitabı benzer bir sistemle ancak daha yakın dönemdeki gelişmeleri, özellikle mevcut devlet başkanı Gurbanguli Berdimuhammedov'un icraatlarını kapsamaktadır (Orazgilyov, 2014).

SSCB'de Türkmenistan'ın Rusya tarafından işgali konusuna önce *Türkmenistan'ın Rusya'ya birleştirilmesi*, daha sonra ise *Türkmenistan'ın Rusya'nın idaresine gönüllü olarak girmesi* şeklinde yaklaşım, resmi tarih yazımı ve tarih öğretimine de bu şekilde yansıtılmıştır. *Türkmenistan Tarihi* ders kitaplarında Rusların Türkmenistan'ı işgali konusuna yaklaşım tamamen değişmiştir: “*Türkmenistan Çarlık Rusyası tarafından işgal edildikten sonra Türkmenlerin bağımsızlıkları geçici olarak sona ermiştir. Gazavat katliamı, Göktepe faciası gibi olaylar balkın bafızasında yaşyordu. Sovyet döneminde de bu kara günler hakkında gerçekleri açıp göstermek mümkün olmadı.*” (Nuriyev ve Moşev, 2009: 171).

Bu dönemde okutulan tarih ders kitaplarında Türkmenistan'ın Rusya tarafından işgaline SSCB'nin resmi yaklaşımı da eleştirilmektedir:

“Sovyetler devrinde Türk halkının ülkesinin bağımsızlığı uğrunda yürüttüğü vatan savaşının mukaddes manası çarpıtılarak sunuldu. Vahşice kırılan binlerce vatanseverin haksız kanı için işgalciler değil de halk savaşına liderlik eden insanlar, komutanlar ve dindarlar ayıplandılar. Onlar halkın çoğunluğuyla Hive Hanı, İran Şahı ya da Rusya İmparatorluğunun üzerine yürümedi. Türkmenler kimseyle toprak, sınır davası gütmedi. Düşman onun üzerine uzun yollar katederek gelmiştir.” (Nuriyev ve Moşev, 2009: 173).

Nitekim Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı “*halkın istek ve arzusunu göz önünde bulundurarak*” Göktepe kalesinin düştüğü gün olan 12 Ocak’ın anma yıldönümü kabul edildiğine dair kararname yayınlamış, Göktepe savaşını “*vatan savaşı*”, orada vefat edenleri de “*vatan uğrunda savaşan kahramanlar*” olarak ilan etmiştir. Ayrıca kaleyi koruyan kahramanların hatıralarını ölümsüzleştirmek için Göktepe kalesine bir de cami inşa edilmiştir: “*Sebebi Türkmen oğul-kızları asırlar boyunca kendi vatanlarını, anavatanlarını korumak için bunun gibi çok feci savaşlarda canlarını kurban etmişlerdir. Göktepe katliamında ise halkın hiç günahı yoktur. O, ancak Çarlık hükümetinin işgalci siyasetinin sonucudur.*” (Nuriyev ve Moşev, 2009: 172).

Türkmenistan Tarihi ders kitaplarında Türkmenistan’ın SSCB yönetimi altındaki dönemine yaklaşım genelde olumludur. Ders kitaplarında Türkmenistan SSC’nin kurulmasının Türkmenler için büyük öneme sahip olduğu, bu dönemde milli sınırlarının belirlenmesiyle 7-8 asır boyunca dağınık halde yaşamak zorunda kalan Türkmenlerin milli bir cumhuriyette birleştikleri ve en eski devirlerden beri yaşamakta oldukları vatanlarına kavuştukları ifade edilmektedir. Gerçi SSCB siyasi ve iktisadi hayatta aşırı merkezi politikalar izleyerek tüm halkları genel bir kalıba sokmaya çalışmıştı ama bu olumsuzluklara rağmen Türkmen halkı sınırlarını, milli kimliğini ve olumlu özelliklerini koruyabilmiş ve SSCB içerisinde çeşitli halklarla birlik halinde ve uyum içerisinde yaşama tecrübesi kazanmıştır (Nuriyev ve Moşev, 2009: 234). Bu genel olumlu yaklaşıma rağmen SSCB döneminde uygulanan bazı politikalara eleştiriler de yöneltilmektedir. Eleştirilen uygulamaların başında Stalin’in 1930’lu yılların başlarından itibaren uygulamaya koyduğu toplu cezalandırmalar (repressya) gelmektedir. Ders kitabına göre Stalin’in Türkmenistan’da uyguladığı kitlesel baskı ve cezalandırmaların amacı Türkmen milli kültürünü ve yaşam tarzını korumaya çalışan, milli ruhta fikirler üreten insanları ortadan kaldırmaktı (Nuriyev ve Moşev, 2009: 250). *Türkmenistan Tarihi* ders kitaplarında SSCB döneminde Türkmen halkının medeni mirasına, manevi ve ahlaki değerlerine, adet-ananelerine gerekli önemin verilmemesi, hatta yasaklanması ve SSCB’nin uyguladığı din politikaları eleştirilen diğer hususlardır: “*Sovyet hâkimiyetinin Türkmen halkının manevi medeniyetinin ayrılmaz parçası olan İslam dinine olan yaklaşımı da olumsuzdur. Ülkede vicdan hürriyeti ilan edilmiş olmasına rağmen uygulamada din adamları izleniyor, horlanıyor, hatta tutuklanıyordu.*” (Nuriyev ve Moşev, 2009: 257). Bu dönemde tarih ders kitaplarında İslam tarihi konularına ve bu konular içerisinde İslam dini, Hz. Muhammed ve Kuran-ı Kerim ile ilgili konulara geniş yer ayrılmıştır (Esenov vd., 2009).

2.2. Umumi Tarih Dersleri

Türkmenistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra SSCB döneminde okutulmakta olan *Umumi Tarih* derslerinin içerik ve haftalık ders saatleri yeniden düzenlenerek aynı isimle okutulmaya devam edilmiştir. Bu yeni dönemde SSCB döneminde uygulanan tarihsel dönemlere ayırma sistemi ve *Umumi Tarih* derslerinin sınıflar düzeyindeki ders isimlerinde bazı değişiklikler yapılmakla birlikte genel olarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Türkmenistan Cumhuriyeti’nde *Umumi Tarih* dersi 5, 6, 8 ve 9. sınıfın 1. yarıyılında haftada ikişer saat; 9. sınıfın 2. yarıyılı, 10. ve 11. sınıflarda ise birer saat okutulmaktadır.

Umumi Tarih dersinin sınıflara göre okutulduğu isimler, haftalık ders saati miktarı ve kapsadıkları tarihsel dönemler aşağıda tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 4. Türkmenistan Cumhuriyeti'nde sınıflar düzeyinde Umumi Tarih dersleri kapsamında okutulan derslere ilişkin bilgiler.

Sınıf	Dersin adı	Haftalık ve yıllık ders saati miktarı	Ders içeriği
5	Kadim Dünya Tarihi	2 (68)	En eski devirlerden V. asrın sonlarına kadar dünya tarihi
6	Orta Asırlar Tarihi	2 (68)	V. asrın sonlarından XVII. asrın ortalarına kadar dünya tarihi
8	Taze Tarih	2 (68)	XVII. asrın ortalarından XIX asrın ortalarına kadar dünya tarihi
9	Taze Tarih (I. yarıyıl)	2 (34)	XIX asrın ortalarından XIX asrın sonuna kadar dünya tarihi
9	Dünya Tarihi (II. yarıyıl)	2 (34)	XX. asrın başlarından 1930'lu yılların sonlarına kadar dünya tarihi
10	Dünya Tarihi	1 (34)	1930'lu yılların sonlarından XX. asrın sonuna kadar dünya tarihi
11	Dünya Tarihi	1 (34)	XXI. asrın başlarından çağdaş döneme kadar dünya tarihi

Umumi Tarih dersi öğretim programında bu dersin başlıca amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

“Öğrencilere en eski devirlerden günümüze kadar oluşmuş, iktisadi, siyasi, manevi ve ahlaki açıdan toplumsal gelişmenin temel aşamaları, dünya tarihi içerisinde Türkmenistan'ın yeriyle ilgili temel bilgileri kazandırmak. Öğrencilere geçmişte ve günümüzde yaşanan olayların gelişmesini karşılıklı ilişkiler temelinde analiz edebilme becerileri geliştirmek. Dünya halkları arasında barış, karşılıklı anlayış, inançlara saygı ve günümüz dünyasının demokratik değerleri esasında eğitmek. Genç nesillerde dış dünyadaki vatandaşlar seviyesinde, milli değerlere sahip, sosyal ve kendisini medeni bakımdan değerlendirebilme, onlarda farklı halkların kültürlerine saygı gösterme ve günümüzün toplumsal gelişmelerini anlamada tarihsel bilgilerden yararlanabilme becerileri geliştirmek” (URL-1).

Yukarıdaki amaçlardan bu dersin genel amaçlarında SSCB döneminde var olan siyasi ve ideolojik yaklaşımının tamamen terkedildiği ve tarih derslerine daha çağdaş ve evrensel işlevler yüklendiği anlaşılmaktadır.

Türkmenistan'da *Umumi Tarih* derslerine 5. sınıfta okutulan ve bu dersin ilk basamağını oluşturan *Kadim Dünya Tarihi* dersiyle başlanmaktadır. Bu derse ait ders kitabının *giriş* kısmında tarihin tanımı, yararları, *en kadim* ve *kadim* devirlerin tanımları, tarih biliminin kaynakları ve *takvim* konularıyla ilgili *tarihe giriş* niteliğinde bilgiler verilmektedir (Esenov, 2009). Ders kitabında tarih öğrenmenin yararları şu şekilde dile getirilmektedir: “*İnsanlık âleminin gelişme aşamalarını öğrenmek toplum için zorunludur. Çünkü geçmişte yapılan yanlışların ve kazanılan başarıların öğrenilmesi insanlığın geleceği için tecrübedir. Geçmiş öğrenmekle biz günümüz olaylarını anlamak imkân elde ederiz*” (Esenov, 2009: 8).

Kadim Dünya Tarihi ilk insanın ortaya çıkmasından 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Ders kitabında bu tarihsel dönemselleştirmenin yaygın kabul gördüğü belirtilmekte, insanlık tarihinin gelişim sürecinin dünyanın her yerinde aynı hızda seyretmediği için İran, Çin Hindistan ve Türkmenistan'ın da dahil olduğu Orta Asya'nın birçok bölgesinde orta asırların III. asırda başladığı, dünyanın bir çok bölgesinde ise XIX. asrın sonlarına kadar devam ettiğinin altı çizilmektedir (Annaorazov vd., 2008: 8).

Kadim Dünya Tarihi ders kitabında Türkmenistan'ın batısında, Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında ilk insan yerleşmelerinin gerçekleştiğine dair kalıntılar bulunmasından hareketle Türkmenistan'ın dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden birisi olduğu belirtilmektedir (Esenov, 2009: 28). Bu ders kitabında Türkmenistan'da eskiçağda kurulmuş olan Marguş, Margiana, Ahemeni, Parfiya ve Kuşan medeniyetlerinin yanı sıra Mısır, Mezopotamya, Çin, Hint, Yunan ve Roma medeniyetlerine de geniş yer ayrılmıştır.

Tarihsel dönemselleştirmenin ikinci devresi olan *orta asırlar devri* Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından (476) İngiltere Burjuva Devrimi'ne kadar geçen yaklaşık 1200 yıllık süreyi kapsamaktadır. Bu dönem *Umumi Tarih* dersi kapsamında 6. sınıfta okutulan *Orta Asırlar Tarihi* dersinin konusunu oluşturmaktadır. *Orta Asırlar Tarihi* ders kitabında Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında bulunan ülkelerin tarih ve medeniyetlerine yer verilmiştir. Bu ders kapsamında Göktürkler, Karahanlılar, Gazneliler, B. Selçuklu Devleti, Köneürgeç Türkmen Devleti (Harzemşahlar), Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu Türkmen Beylikleri, Osmanlılar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler gibi Türk devletleriyle ilgili konulara da geniş yer ayrılmıştır. Bu ders kitabında ayrıca ortaçağ tarihinin önemli gelişmelerinden olan Oğuzların İslamiyeti kabul etmeleri, Haçlı savaşları, Avrupa'da coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans hareketleriyle ilgili konular da yer almaktadır.

SSCB döneminde *taze devir* 1640 İngiltere Burjuva Devrimiyle 1917 Bolşevik Devrimi arasındaki dönemi kapsamaktaydı. Türkmenistan'da okutulan *Taze Tarih* dersleri 1640 İngiltere Burjuva Devrimiyle başlayıp XIX. asrın sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönem 8. sınıf ve 9. sınıfın ilk yarısında okutulan *Taze Tarih* derslerinin konusunu oluşturmaktadır. Buna göre 8. sınıf konuları 1640 yılından 1848-49 devrimlerine kadar olan dönemi kapsarken, 9. sınıf konuları 1848-49 devrimlerinden XIX. asrın sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır. *Taze Tarih 8* ders kitabında başta İngiltere olmak üzere Avrupa'daki iktisadi ve siyasi gelişmeler, Rusya ve Fransa'daki gelişmeler ile Fransız ihtilali konularına önemli yer ayrılmıştır. Bu ders kitabında Asya, Amerika ve Afrika ülkelerinin de tarih ve medeniyetleriyle ilgili konulara yer verilmektedir. *Taze Tarih 9* ders kitabında yine aynı sistematığe bağlı kalınarak Avrupa, Amerika, Asya ve Avrupa ülkelerinde XIX. asrın 2. yarısında meydana gelen gelişmelerle ilgili konulara yer verilmektedir. Ders kitabında Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki siyasi, sosyal, ekonomik ve medeni durumuyla ilgili konulara da geniş yer ayrılmıştır (Seyidov, 2009).

Umumi Tarih dersi kapsamında XX. ve XXI. asırlar dünya tarihi konuları coğrafi bir adlandırma olan *Dünya Tarihi* adıyla 9. sınıfın 2. yarıyılı, 10. ve 11. sınıflarda okutulmaktadır. 9. sınıflarda okutulan *Dünya Tarihi* dersi XX. asrın başlarından 1930'lu yılların sonlarına kadar süren dönemdeki önemli dünya olaylarını kapsamaktadır. 9. sınıf *Dünya Tarihi* ders kitabı *Dünya tarihi XX. asrın başlarında, I. Dünya Savaşı ve devrimler ve 1920-1930'lu yıllarda dünya ülkelerindeki gelişmeler* başlıklı üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu ders kitabında Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika kıtalarındaki savaştan önceki ve sonraki gelişmelerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve İran'da gerçekleşen 1905 devrimleri, Çin'deki Sinhay devrimi ve Osmanlı Devletindeki Genç Türkler hareketiyle ilgili bilgilere de yer verilen bu ders kitabında Genç Türkler hareketiyle ilgili şu değerlendirme yapılmaktadır:

“Genç Türkler hareketi İmparatorluğun parçalanmasını önleyemedi. İtalya-Türk, Balkan ve I. Dünya Savaşları ülkede başlatılan yeniliklerin başarıya ulaşmasını engelledi. İmparatorluk, topraklarının bir bölümünü kaybetti. Genç Türkler iktidara gelseler de büyük bir dönüşüm gerçekleştirmeyi başaramadılar... Genç Türkler devrimi başarısız olmuştur ama bu hareket sonucunda milletin çözmesi gereken sorunlar daha iyi anlaşılmıştır.” (Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2009: 31).

10. sınıf *Dünya Tarihi* ders kitabı 1930'lu yılların sonlarından XX. asrın sonuna kadar gelişen dünya olaylarını kapsamaktadır. İki bölüm halinde düzenlenen ders kitabında birinci bölümde ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı ve savaş sonrasındaki gelişmeler (çift kutupluluk, soğuk savaş) ile ilgili konulara yer verilirken ikinci bölümde genel olarak dünya ülkelerinin siyasi

durumları ve medeniyetlerine yer verilmiştir. Ders kitabında SSCB'nin dağılmasıyla ilgili olarak “SSCB'nin dağılması doğal bir gelişmedir. Tarihen malum olduğu üzere zorla kurulan imparatorluklar er-geç mutlaka dağılır” (Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2008: 145) şeklindeki değerlendirme ile Türkmenistan'ın kurucu devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın “Birinci Dünya Savaşı sonucunda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorlukları yıkıldı. Rusya İmparatorluğunda ise Bolşevikler yönetime gelip ‘halkların eşitliği’ şeklindeki yalan vaatlerle 74 yıl bu imparatorluğun dağılmasını önlediler...” (Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2008: 146) sözlerine yer verilmektedir.

Bu ders kitabında 1980 sonrası dönemde Turgut Özal döneminden başlayarak Türkiye'deki siyasi ve ekonomik gelişmeler hakkında değerlendirmelere de yer verilmektedir. Turgut Özal'ın Türkiye'de o döneme kadar uygulanan devletçi ekonomi politikalarından vazgeçerek yeni ekonomi politikaları uygulamaya başladığı belirtilmekte ve bu politikalar hakkında bilgiler verilmektedir. Türkiye'nin dış politikasıyla ilgili bilgilere de yer verilen ders kitabında özellikle Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarına olumlu yaklaşmaktadır: “Türkiye Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra kardeşlik elini uzatan ilk ülke olmuştur. O, 16 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan'ın bağımsızlığını tanıdığını ilan etti. 1992 yılının 22 Şubatında iki devlet arasında diplomatik ilişkiler başladı” (Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2008: 194).

11. Sınıf *Dünya Tarihi* ders kitabı XXI. asrın başlarından kitabın basıldığı döneme kadar gelişen dünya olaylarını kapsamaktadır. Diğer tüm kitaplarda uygulanan sistematığe bağlı kalınarak Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika ülkelerinin XXI. asrın başlarındaki tarih, kültür ve medeniyetlerine yer verilmiştir. 10. ve 11. sınıf *Dünya Tarihi* ders kitaplarının en son konularını *güncel insanlık sorunları* başlıklı konular oluşturmaktadır. Bu başlık altında günümüzde insanlığı tehdit başta nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar olmak üzere silahlanma, çevresel sorunlar, nüfus artışı, sağlık ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları ve adaletsizlikleri gibi küresel sorunlar hakkında bilgilere yer verilmektedir (Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2008; Hatamov ve Gurbangeldiyev, 2014).

Sonuç

Türkmenistan, Rus işgalinin tamamlandığı 1881 yılından bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılına kadar önce Rus Çarlığı, sonra da SSCB'nin yönetimi altında varlığını sürdürmüştür. SSCB döneminde görünüş itibarıyla Marksist ancak gerçekte daha çok Sovyet yönetiminin pratik çıkarlarına hizmet edecek ve coğrafi sınırları esas alan bir tarih anlayışı benimsenmiş; tarih öğretimi ise aynı şekilde yeni kuşakların siyasi-ideolojik eğitimlerinin sağlanması ve onlarda Sovyet vatandaşlığı bilinci oluşturmalarının bir aracı olarak görülmüştür. İdeolojik kaygıların ön planda olması Sovyet yöneticilerinin tarihsel gerçeklikleri partinin o anki ihtiyaç ve çıkarlarına hizmet edecek şekilde sık sık çarpıtmalarına, başka bir ifadeyle çeşitli tarihi kötüye kullanma biçimlerine başvurmalarına yol açmıştır.

SSCB döneminde tüm ülkede olduğu gibi Türkmenistan okullarında da *SSCB Tarihi* ve *Umumi Tarih* olmak üzere iki çeşit tarih dersi okutulmuştur. *SSCB Tarihi* dersi genel olarak XIX. asrın başlarından itibaren Rusya, SSCB'nin kurulmasından sonra ise bu devletle ilgili konulardan oluşmaktaydı. Bu ders daha çok devrimci hareketlerin ortaya çıkması ve gelişme aşamalarından ve Komünist Partinin icraatlarından oluşan, yoğun ideoloji yüklü bir ders niteliğindedir. *Umumi Tarih* dersi ilk insanın ortaya çıkmasından çağdaş döneme kadar olan dünya tarihini kapsamaktaydı. Bu derste tarihsel olaylar materyalist bakış açısıyla üretim araçlarının gelişme aşamaları merkeze alınarak ve sosyalist ülkelerin tarihleri ön planda tutularak ele alınmıştır.

SSCB'de Türkmen tarihinin öğretilmesiyle ilgili kayda değer gelişme 1959 yılında SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Bakanlar Sovyeti'nin 1959 yılında aldığı bir kararla onay vermesi üzerine 1960 yılından itibaren SSCB Tarihi dersleri kapsamında Türkmen tarihiyle ilgili sınırlı da olsa birtakım konuların öğretilmeye başlanması olmuştur. Türkmen tarihiyle ilgili konuların milli duyguların gelişmesine yol açmayacak şekilde daha çok birliği oluşturan halklar arasındaki, özellikle Rus halkıyla ortaklıkları ön plana çıkaracak ve SSCB vatandaşlığı bilincini güçlendirecek konulardan seçilmesine özel önem verilmiştir. Bu uygulama SSCB döneminin resmi

tarih anlayışında Rusya'nın Türkmenistan'ı işgaline *Türkmenistan'ın Rusya'ya gönüllü olarak katılması* şeklinde yaklaşılması örneğinde olduğu gibi, Türkmen tarihiyle ilgili tarihsel gerçeklerin ya görmezden gelinmesine, ya da çarpıtılmasına yol açmıştır.

Türkmenistan'da bağımsızlığın ilanından sonra birçok alanda olduğu gibi tarih yazımı ve tarih öğretiminde de değişikliğe gidilmiştir. Tarih yazımı üzerindeki Komünist Parti'nin nüfuzunun kalkmasından sonra Türkmen tarihi ulusal bir bakış açısıyla yeniden ele alınmış, tarih öğretimi üzerindeki siyasi-ideolojik vesayet kaldırılmıştır. Bu dönemde hazırlanan tarih dersi öğretim programlarında ulusallık-evrensellik ve bilgi-beceri dengeleri gözetilerek çağdaş bir tarih öğretim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bağımsızlığın ilanından sonra SSCB döneminde okutulan *SSCB Tarihi* dersi kaldırılarak bu dersin yerine Türkmenistan Tarihi dersi okutulmaya başlanmış, SSCB döneminde okutulan diğer ders olan *Umumi Tarih* dersi ise içeriği ve haftalık ders saati miktarları yeniden düzenlenerek okutulmasına devam edilmiştir.

Bağımsız dönemde hazırlanan ders kitaplarında SSCB döneminin ideolojik yaklaşımından uzaklaşmış, Türkmen ulusal tarihini ön plana alan bir yaklaşım benimsenmiştir. Türkmen tarihi ve medeniyetiyle ilgili konulara gerekli önem ve ağırlık verilmiş, SSCB döneminde Türkmen tarihiyle ilgili çarpıtılan konulara objektif olarak yaklaşmış ve hak ettikleri değer ve önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan ders kitaplarında Rus işgalleri ve SSCB'nin Rus işgallerini olumlayan yaklaşımları eleştirilmektedir. Ders kitaplarında SSCB döneminin din konusuna yönelik olumsuz yaklaşımı da terkedilmiştir. Bu dönemde başta Osmanlılar olmak üzere Türk devletlerine yaklaşım olumlu olup, tarihte kurulmuş olan irili-ufaklı tüm Türk devletleri "*Türkmen devleti*" olarak kabul edilmektedir. Bazı uygulamaları eleştirilmekle bu dönemde okutulan tarih ders kitaplarında SSCB'ye genelde olumlu bir yaklaşım mevcut olup, SSCB'ye üye olmanın Türkmen halkına başta milli sınırlarına yeniden kavuşmak olmak üzere birçok kazanımlar sağladığı kabul edilmektedir.

Türkmenistan'da bağımsızlığın ilanından sonra tarih öğretim sisteminde pek çok olumlu değişiklikler gerçekleştirilmiş olmakla birlikte mevcut tarih öğretim sistemi üzerinde SSCB döneminin uygulama ve anlayışlarının izlerini görmek de mümkündür. Bu izleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. SSCB döneminde uygulanan tarihsel dönemselleştirme ve ders isimleri bir takım değişikliklerle günümüzde de kullanılmaktadır.
2. *Türkmenistan Tarihi* dersinin ismi ve özellikle 7. sınıf *Türkmenistan Tarihi* öğretim programının genel yaklaşım ve program içeriği SSCB döneminin genel yaklaşımı olan *vatan tarihi* yaklaşımının izlerini taşımaktadır. Nitekim SSCB döneminde *SSCB Tarihi* dersi kapsamında Türkmen tarihiyle ilgili konuların derlenmesiyle oluşturulan ders kitabı da *Türkmenistan SSC Tarihi* ismiyle yayınlanmıştır.
3. Ders kitaplarında Türkmenistan devlet başkanları Saparmurat Türkmenbaşı ve Gurbanguli Berdimuhammed'in söz ve uygulamalarına aşırı yer verilmesi, özellikle yukarı sınıflarda okutulan ders kitaplarında devlet başkanlarının icraatlarını sıralamayı ön plana alan bir yaklaşımın benimsenmesinin SSCB döneminden intikal eden bir uygulama olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ağayev, E. (2002). Sovyet ideolojisi ışığında Azerbaycan'da resmi tarih tezi. *Yeni Türkiye, Türkoloji ve Türk Dünyası Araştırmaları Özel Sayısı*, 46, 391-412.
- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde siyasal hayat ve kurumlar*. Ankara: USAK Yayınları.
- Annaorazov, J., Karly, G. ve Kösekov, D. (2008). *Orta asırlar tarihi: orta mekteblerin VI. sınıfı için sınav okun kitabı*. Aşgabat: Türkmen Devlet Neşriyat Gulluğu.

- Arık, H. (2000). SSCB Ortaöğretim Kurumlarında Tarih Öğretimi ve Programları “Türkmenistan Örneği (1917-1990). Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi ABD Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Malatya.
- Aşırov, T. (2015). Türkmenlerde tarih bilinci ve tarih yazıcılığının serüveni. *I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı (23-25 Ekim 2014 Zonguldak- Türkiye) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Zonguldak, 15-23.
- Aydogdiyev M., Orazgilyov, Y. ve Nuriyeva, G. (2012). *Menim vatanım. Orta mekdeplerin IV sınıfı için okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Ekayev (Baharlı), O. (2007). Geçmişte ve şimdi Türkmenistan'da tarih ve tarih dersinin verilışı. *Tarih Eğitimi ve Tarihde “Öteki” Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ekayev, O. (2009). *Türkmenistanın tarihi: Orta mekdeplerin VIII. sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Ercilasun, A. B. (1993). Türk dünyasında alfabe ve dil. *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 141-146.
- Esenov, B. (2009). *Gadimi dünya tarihi. Orta mekdeplerin V sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Esenov, B., Babayev, N., Kösekov, D., Gurbanova, O., Çaryyeva, O., Sahydov, T. ve Akynnyazov, G. (2009). *Türkmenistanın tarihi: Orta mekdeplerin VII. sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Garriev, A., Roslyakov, A., Arıkov A. ve İşanov, K. (1985). *Türkmenistan SSC tarihi, 7-10. klaslar için*. On ikinci neşir, Aşgabat: Maarif.
- Gökdağ, B. A. (2013). Türkmenistan'da dil politikaları. *Yeni Türkiye*. 53, 1-11.
- Has, K. (2015). Türkmenistan: Sosyal dinamikler. *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığ 2013*, (Ed. Murat Yılmaz-Turgut Demirtepe). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 447-463.
- Hatamov, J. ve Gurbangeldiyev, J. (2008). *Dünya tarihi (XX-XXI. asırlar. II. bölük. 1939-2008 y.), umumy orta bilim beryan mekdeplerin X sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Hatamov, J. ve Gurbangeldiyev, J. (2009). *Dünya tarihi (XX-XXI asırlar, I bölük. 1900-1939 y.) Orta mekdeplerin IX. sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Hatamov, J. ve Gurbangeldiyev, J. (2014). *Dünya tarihi (XX-XXI. asırlar. III. bölük. 2000-2014 y.), Umumy orta bilim beryan mekdeplerin XI sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Hayit, B. (1995). *Türkistan devletlerinin milli mücadeleleri tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar, erken dönemden 21. yüzyıla*. Çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarih yazımı*. Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1958). Türkmen adı, manası ve mahiyeti. *Jean Deny Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 121-133.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nuriyev, A. ve Moşev, M. (2009). *Türkmenistanın tarihi (XVII-XX. asırlar) orta mekdeplerin IX. sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Orazgilyov, Y. ve Hıdırov, T. (2008). *Türkmenistanın tarihi: Türkmenistan garaşsızlık zamanında, orta mekdeplerin X. sınıfı için sınağ okuw kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Orazgilyov, Y. (2014). *Türkmenistanın tarihi: Türkmenistan garaşsızlık zamanında (II. kitap) umumy orta bilim beryan mekdeplerin XI sınıfı için sınağ okuw kitabı*, Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı.
- Paşayev, N. ve İskenderov, T. (1977). Büyük Ekim ve Azerbaycan'da tarih tedrisinin inkişafı. *Tarih, İctimaiyat, Coğrafya Tedrisi* (Azerbaycan Mektebi Dergisinin İlavesi), 5 (83).

- Program (1972). *Sekiz illik ve orta mekteb programları: Tarih*. Azerbaycan SSC Maarif Nazirliği, Bakü: Azerbaycan SSC Maarif Nazirliği Matbaası.
- Program (1990). *Umumi orta bilim beryan orta mekdebin programmaları: Tarih 4-10 (5-11) klaslar*. SSCB Halk Maarif Devlet Komitesi, Aşgabat: Magarif.
- Roy, O. (2005). *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi*. Çev. Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- Saray, M. (1994). *Rus işgali devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan hanlıkları arasındaki siyasi münasebetler (1775-1875)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saray, M. (2012). Türkmenistan (Tarih, kültür ve medeniyet). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41: 601-605.
- Seyidov, S. (2009). *Taze tarih, orta mekteplerin IX. sınıfı için sınağ okuv kitabı*. Aşgabat: Türkmen Dövlət Neşiryat Gulluğu.
- Stalin, J. ve KP (b) MK Komisyonu. (1976). *Bolşevik Partisi tarihi*. Çev. Süleyman Arslan, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Stalin, J. (1992). Bolşevik tarihinin bazı sorunları üzerine (Proleterya dergisi yazı kuruluna mektup). Çev. Muzaffer Erdost, *Leninizmin Sorunları*, Ankara: Sol Yayınevi, 43-47.
- Şimşir, B. N. (1993). Yeni Türk cumhuriyetleri ve Türkiye, 1991 yılındaki gelişmeler. *Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (Bildiriler)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 59-98.
- Turan, R. (2011). İdeolojik amaçlı tarih öğretimi: Sovyet döneminde Azerbaycan'da okutulan tarih ders kitapları ve tarih dersi öğretim programları üzerine bir inceleme. *5. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (13-16 Ekim 2011) Tam Metinler Kitabı*, Ankara, 300-307.
- Turan, R. (2015). *Azerbaycan'da ilk ve ortaöğretimde tarih öğretimi ve ders kitapları (Sovyet Azerbaycanı'ndan Azerbaycan Cumhuriyetine)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- URL-1: *Türkmenistanın orta mekdeplerinin V, VI, VIII, IX, X, XI sınıfları için Ablumumi Tarih dersleri boyunca okuv maksatnaması*. 15 Kasım 2016 tarihinde <https://wap.ertir.com/index.php?q=blog&view=80347> adresinden erişildi.
- URL-2: *Türkmenistanın orta mekdeplerinin IV, VII, VIII, IX, X, XI sınıfları için Türkmenistanın Tarihi ders boyunca okuv maksatnaması*. 15 Kasım 2016 tarihinde <https://wap.ertir.com/index.php?q=blog&view=77886> adresinden erişildi.
- URL-3: *Türkmençe sözlük*. Pamukkale Üniversitesi, <http://ctle.pau.edu.tr/tmtr/> adresinden erişildi.
- Wirth, L. (2003). Tarihin kötüye kullanma biçimleriyle yüzleşmek, tarihin kötüye kullanımı. *Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 18-58.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Extended English Abstract

Turkmenistan, which continues its presence nowadays as the independent Central Asian Republic having a Turk and Muslim identity, was invaded by Russia in the 2nd half of the 19th century and in the period following the Bolshevik revolution which occurred in 1917 it fell under the rule of the USSR and continued its presence as a socialist republic attached to the USSR until the time it declared its independence on 27 October 1991.

The purpose of this study is to put forward the general characteristics of the history teaching system applied during the USSR period in Turkmenistan and the changes carried out in the history teaching system after Turkmenistan had declared its independence. In the study, the *screening model* and *document review* methods were employed. Within the framework of the study, a sample that consisted of the history course curriculums and the textbooks taught during the periods of the Turkmenistan SSR and the Republic of Turkmenistan was studied. The data obtained from the

examinations carried out on the sample were evaluated by addressing them as the categories of the *History Teaching in the Turkmen SSR* and the *History Teaching in the Republic of Turkmenistan* and the subcategories related to them.

The USSR government resorted to multidirectional policies and planning in the education, culture, language and alphabet fields with the purpose of creating a new type of soviet citizens by bringing together people living within the broad country borders who had different ethnic, religious and cultural characteristics on the common grounds of the Soviet citizenship and socialist ideology. The Communist Party, which was aware of the importance of education in spreading the socialist ideology, began to shape the education system with the decisions it took and the directives it published right after the revolution. Within this frame, Moscow decided on the types of schools to be opened in the USSR and the courses to be taught at these schools, the curriculums and the textbooks of the courses were prepared in the Russian language in Moscow and then their use was provided by translating them into the languages of the republics.

The history teaching in the USSR was generally charged with the mission to infuse the socialist ideology into the younger generations raised and develop a consciousness of the soviet citizenship in them. The objectives in the USSR towards instilling an ideological consciousness in the newly-raised generations such as “adopting the basic principles of Marxism -Leninism”, “gaining the ability to approach the social events from the class perspective”, “soviet patriotism and creating the proletarian internationalisation” “ensuring that they embrace the labour, socialist property and collectivism” , “exposing the real face of capitalism which is an enemy to the public” and “if needed, protecting the gains of the October Revolution by taking up arms “which were determined by the Communist Party Central Committee and the USSR Council of Ministers for the history class were given a particular importance in the history teaching.

As it was the case in all republics which were included in the USSR, two types of history courses, namely the *General History* and the *USSR History*, were taught in the Turkmen SSR. *The General History* courses dealt with the world history from a materialist perspective starting from the prehistoric ages until the modern period by taking the history of the socialist countries in the centre and under the periods of the *ancient world history*, *middle ages history*, *new history* and *the newest history*. The *History of the USSR* courses taught in the 7-10th grades start with the general situation that Russia was in at the end of the 18th century and cover the historical events until the modern period by taking the development stages of the socialist and revolutionary movements around the world, particularly in Russia, as a basis. This course almost had the characteristics of being the history of Russia and the USSR Communist Party, the important milestones of workers' movements and Five-Year Development Plans implemented in the USSR were generally taken as a basis in the periodization.

In the USSR, “with the anxiety that Marxism can be revised”, as in other republics, it was not allowed to teach the Turkmen history for a long period in the Turkmen SSR as well. In the years of the World War II and especially in 1946, it was allowed to teach very limited topics related to the own histories of the republics within the scope of the *History of the USSR*. After the decision taken by the USSR Communist Party Central Committee and the Council of Ministers on 8 October 1959 which was relevant to this issue, it was increased to 30 hours in total within the scope of the 7th and 9th grade *History of the USSR* courses by expanding the topics that the Republics would teach about their own histories a little. These topics were approached in a fashion that would support the general understanding and the philosophy of the *History of the USSR* and bring the common aspects and the common spirit of Turkmens with Russia and other republics into the forefront.

After Turkmenistan had declared its independence on 27 October 1991, it began to implement education, culture, language and alphabet policies to get rid of the cultural and ideological influence

of Russia and the USSR to which it had been exposed for longer than a hundred years and build the national Turkmen identity. Within this framework, it was started to investigate and write the real history of the Turkmens by abandoning the official history understanding of the USSR, and by removing the *History of the USSR* courses, the *History of Turkmenistan* courses were started to be taught instead of them. This course starts with the class named *My Homeland* which consists of thematic texts regarding the topics such as the history, culture, language and the literature of the Turkmen people in the 4th grade and later in the 7th—11th grades, it covers the historical events starting from the prehistoric ages of Turkmenistan until the modern times. The content of the course and the number of the weekly class hours of the *General History* courses which were taught during the USSR period were reorganised and continued to be taught.

The objectives of the history courses during this period were determined in a fashion that would provide students with a set of skills along with the information about the Turkmen history and infuse national, spiritual and universal values into them in general.

The content of the *History of Turkmenistan* course taught in the Republic of Turkmenistan was arranged as a combination of the *History of Homeland* applied during the Soviet period which took the geographical borders as a basis and the national history. The textbooks give place to the first human settlements and the civilisations established in the Turkmenistan starting from the prehistoric times to the 9th century, and from the 9th century onwards the histories of the large and small beyliks and states that the Turkmens established chronologically. As from the 19th century, it includes topics related to the Russian invasion, USSR period and the independent Republic of Turkmenistan. While the historical facts some of which were distorted during the USSR period with the ideological concerns were taught correctly in the textbooks taught during this period, the topics regarding Islam and the history of Islam were largely included.

As a result, after Turkmenistan had declared its independence in 1991, its history teaching system was directed towards the national history teaching by getting rid of the ideological patterns of the USSR period and it was tried to pay regard to nationality-universality, knowledge-skill and value balances. Despite all these positive changes, it is observed that the understanding of the homeland history which takes the geographical borders of the USSR period as a basis, historical periodization and the weight of the cult of personality still continued to some extent in textbooks in the new period.